

**PAGKAHABA-HABA MAN NG PRUSISYON,
AKO PA RIN ANG MAGLALAKBAY**
BANAUE MICLAT-JANSSEN

Philippine Humanities Review
Volume 21, Issue 2, 2019, pp. 161-184
ISSN-0031-7802
© 2019 University of the Philippines

PAGKAHABA-HABA MAN NG PRUSISYON, AKO PA RIN ANG MAGLALAKBAY

Banaue Miclat-Janssen

ABSTRAK

Ipinanganak ang ideya ng dulang “Pagkahaba-haba man ng Prusisyon, Ako pa rin ang Maglalakbay” sa monologong “All the world’s a stage” ni William Shakespeare. Sa monologong iyon isinasalaysay na may pitong *stages* ang buhay ng tao: *infant*, *schoolboy*, *lover*, *soldier*, *justice*, *old age*, at *second childishness*.

Sa pamamagitan ng pagkuha ng mga teksto mula sa pre-kolonyal na mga epiko para ipakita ang *infant* at *schoolboy*, “Orosman at Zafira” ni Balagtas para sa *lover*, “May Bagyo Ma’t May Rilim” at “Sa Mga Kababaihan ng Malolos” ni Rizal para sa *soldier*, “Retrato ng Artista bilang Filipino” ni Nick Joaquin ayon sa salin ni Bienvenido Lumbera at “W.I.S. — Walang Ibig Sabihin” ni Bienvenido Noriega para sa *justice*, “Her Father’s House” ni Glenn Sevilla Mas at “Atang” ni Floy Quintos para sa *old age*, at “Tawag” ni Maningning Miclat

para sa *second childishness*, nabuo ang dulang may dalawang tauhan. Isa itong *acting piece* para sa isang lalaki at isang babaeng artista. Magiging magulang, nobyo/noby, asawa, kaibigan ang parehong tauhan. Makikita rin, sa pamamagitan ng mga piniling teksto ang relasyon ng Pilipinas sa sarili at sa iba sa iba'tibang bahagi ng kasaysayan. Nariyang isang magulang, isang mangingibig, isang manlalaban o palaban, hanggang sa bumalik sa sariling may tanong ng pagtatanggap sa kabuuan — pagtanggap na kasama sa pagkatao ang mga tinanggap na impluwensiya.

Sadya ang maluwag na direksyon sa dula, upang magbigay daan sa mas malayang paglalaro ng direktor at mga artista sa kani-kanilang interpretasyon ng karakter.

Ito ang daloy ng buhay ni Lalaki at ni Babae sa konteksto ng kasaysayan ng Pilipinas.

ABSTRACT

The idea of “Pagkahaba-haba man ng Prusisyon, Ako pa rin ang Maglalakbay” (No matter the Length of the Procession, it is Mine to Journey) stemmed from Shakespeare’s “All the World’s a Stage” monologue. In this monologue, man has seven stages in life: the infant, schoolboy, lover, soldier, justice, old age, and second childishness.

The two-character play script was created by deriving texts from pre-colonial epics for the *infant* and *schoolboy*, Balagtas’ “Orosman at Zafira” for the *lover*, “May Bagyo Ma’t May Rilim” (Though it is Stormy and Dark) and Rizal’s “Sa Mga Kababaihan ng Malolos” (To the Young Women of Malolos) for *soldier*, Nick Joaquin’s “Retrato ng Artista bilang Filipino” (Portrait of the Artist as Filipino) as translated by Bienvenido Lumbea and Bienvenido Noriega’s “W.I.S. — Walang Ibig Sabihin” (No Meaning) for *justice*, Glenn Sevilla Mas’ “Her Father’s House” and Floy Quintos’ “Atang” for *old age*, and Maningning Miclat’s “Tawag” (The Call) for *second childishness*.

This is an acting piece for a male and a female actor who would transform from parent to lover to wife/husband to friend. Through the chosen texts, one will see the Philippines' relationship with herself throughout her history. From being a mother to a lover to a warrior, until she journeys back to herself with the acceptance of her identity — acceptance that her identity includes all of her influences.

Loose directions in the play script were intended in order to give the director free reign to conceptualize the production, and the actors freedom to explore their interpretations of their characters.

This is the life of Man and Woman in the context of Philippine history.

TAUHAN:

Babae, 20s-40s

Lalaki, 20s-40s

PANAHON:

Kasalukuyan

Papasok ang mga manonood sa paulit-ulit na projection sa likod ng Entablado ng "All the world's a stage" monologue mula sa As You Like It ni William Shakespeare. (Inirerekomenda ng manunulat ang teksto mula sa Folgers edition.)

Walang laman ang entablado, maliban sa mga props at kasuotan na gagamitin sa kababaan ng palabas. Ang tono ng barwat hum sa dula, at ng mga malalaking titik na nagpapahayag na aawitin ang mga bahaging iyon, ay galing sa "Tawag" ni Maningning Miclat sa musika ni Jesse Lucas. Iminumungkahi ng manunulat na ipakita ng tuluy-tuloy ang kabuuan ng palabas at walang blackout sa pagitan ng barwat eksena.

Ito ang daloy ng buhay ni Lalaki at ni Babae sa konteksto ng kasaysayan ng Filipinas.

I. ¹

PANALANGIN SA PAGSILANG

Magsisimula ang tinig sa kadiliman.

BABAE:

HUM

HUMIHIP ANG HANGIN, LAHAT TUMAHIMIK,
KUMINDAT ANG TALA, BUMULONG SA DILIM.
HUMAPDI ANG SUGAT NA DI MAKAIMIK
SA KIROT NG PUSO'T SA DAMDAMING MANHID.
WALA NANG LIWANAG AT WALA RING LILIM,
KAMALAYANG MULAT NARINIG ANG LANGIT.

HUM

Dahan-dahang umiilaw habang umaarwit. Makikita ang babaeng bukot na parang matanda, may malong sa ibabaw ng damit.

BABAE:

O hamak ko't abang tinig
Malumay, kimi kong himig
Ika'y pumailanglang
Hayo sa kaitaasan
Habang dirito ako
Paroon ka, aking tinig
Sa kaharian ng walang kamatayan
Habang narine ako
Sumulong ka, aking himig
Sa kaharian ng walang hanggan.

1 Teksto mula sa "Tawag" ni Maningning Miclat at epikong "Agyu"

Papasok ang LALAKI at magsisimulang magsayaw ng Tagaw Hapnon ng Talaandig tribe² habang patuloy sa pagsasalita ang BABAE. Sa pagpasok ng LALAKI, magiging mas bata ang tindig ng BABAE.

Ikaw na namamatnubay
Sa aking bibigkasin
Ikaw na umaalalay
Sa aking aawitin.
Huwag lagyan ng sagwil
Ang itataas kong tinig
Huwag lagyan ng balakid
Ang iaalay kong himig.
HUM

II. ³

KABATAAN

Sasali sa sayaw ang BABAE hanggang sa manganak.

BABAE:

Odoyyyyyyy
Masusing isalaysay natin
Mga kuntil-butit bigyang-pansin
Ukol kay Buyung Lalaki
Binata sa sinapupunan
Ni Babae.
Itong si Lalaki
Pagkasilang na pagkasilang
Nabigla ang sanlibutan
Kagyat na nagbinata
Naging matipunong binata.

2 Sayaw hango sa pagsasaliksik ng Ramon Obusan Folkloric Group ng Cultural Center of the Philippines

3 Teksto mula sa "Tawag" ni Maningning Miclat at epikong "Labaw Donggon"

Odoyyyyyyyyyy

Sabi ni Lalaki

Sa kanyang iginagalang na magulang:

LALAKI:

Buksan, pakibuksan

Ang malaking lalagyan

Na may magagarang ukit

Ang mabigat na takip.

At pagkatapos doon

Ay maingay na piliin

Ang pinakatatagong kayamanan

Ang magilas na damit.

Huguting dahan-dahan

Ang barong may burda

Na sa katawan ko

Pambalot na magara

At iyong sayang maluwang

Lagpas sa bukung-bukong

Abot hanggang sakong.

BABAE:

Ganyan ang bihis ni Lalaki

Siya'y naramtan ng pilak

Siya'y nabalot ng ginto.

May bandana sa ulo

Panyong maningning at burdado.

May palamuting nakaturo sa langit

Iba't-ibang kulay ang sinasalamin.

LALAKI:

Masdan akong mabuti

Mahal kong magulang

Pagkat maglililiwaliw sa ating bayan
Maglalakbay sa malayong abot-tanaw
Sa paghahanap sa dalaga
Sa pagsasaliksik sa pinag-iingatang dilag
Doon sa bungad ng Handog
Sa ilog ng Halawod.

BABAE:

(Habang nagpapaalam sa LALAKI.)

HUMAPDI ANG SUGAT NA DI MAKAIMIK
SA KIROT NG PUSO'T SA DAMDAMING MANHID.
Odoyyyyyyyyy.

May koreograpiya ng paglalakbay ng LALAKI sa likod na bahagi ng entablado. Sasayaw ang BABAE habang nagbibibis. Patuloy ang musika, magpapalit anyo ang BABAE at magiging dalaga.

TILA LUMILIPAD SA LAWAK NG PARANG,
WARINGUMIINOGANGMUNDONGDINATNAN,
NAKATAGONG NGITI BIGLANG INABUTAN
ANG BULONG SA ISIP DAPAT KALIMUTAN.
HUM

II. ⁴

PAG-IBIG

Makikita ng LALAKI ang BABAE bilang dalaga.

LALAKI:

Pigilin ang takbo, dakilang Houris,
Huwag magmadaling umakyat sa langit.
Hintay, piling ilaw nitong sandaigdig,
Huwag munang dimlan ang aba kong dibdib.

4 Teksto mula sa "Tawag" ni Maningning Miclat at "Orosman at Zafira" ni Francisco 'Balagtas' Baltazar

Magkakasalubong ang LALAKI at BABAE. Dadaplis ang kamay ng LALAKI sa BABAE.

Bakit naglalagos at di mo isulyap
Ang dalawang matang bituing masinag?
Magdalita ka rin, tapunang Liwanag,
Puso kong tatakpan ng dalitang ulap.

BABAE:

Sukatin ang sabi, taong mapangahas,
Di ko na matiis ang iyong paghamak,
Layo sa harap ko't nang di ka masilab
Ng kagalitan kong apoy na maalab.

LALAKI:

*(Habang kumukuha sa bulsa ng
papel na ikokorteng bulaklak.)*

Hinahon ang loob, himalang kariktan,
Palisin sa puso ang dumapong lumbay
At babayaran ko ng dugo at buhay
Ang aking nagawang kalapastanganan.

Di karakaraka'y dikit mo'y sumikay
Ngunit anong dila ang magpapahayag
Na makasasayod sa ligaya't dilag
Na aking nakita sa anyo mo't kiyas.

(Ibibigay ang bulaklak sa BABAE.)

BABAE:

Kung tunay ang iyong masuyong pahayag,
At nang kamtan naman ang aking patawad,
Tunguhin ang pinto, bigla kang lumabas;
Ilayo mo ako sa ikapipintas.

LALAKI:

Huwag hinagapin, O himalang dilag,
Na sa kamataya'y ibig pang lumigtas
Ang ninanasa ko'y sa mahal mong yapak
Malagot na ngayon ang buhay kong ingat.

BABAE:

Huwag kang tumuntong muli pa sa guhit
Ng kapangahasan, ituto ang bibig
Sa landas ng asal ng taong may bait,
Tanawin mo ako ng tapat na titig.

Kilala mo kaya kung ako ay sino?

LALAKI:

Kung ikaw ma'y likha'y hindi tagarito
Kundi taga-langit ang pagkamasid ko,
O ang isang tunay ng Diyos Cupido.

BABAE:

Ang pangungusap mo'y huwag payabangin;
Si Babae ako, iyong kilalanin —
Prinsesa ng reyno't bunsong ginigiliw
Ng dakilang Sultang poon mo at akin.

Kaya ingatan mong huwag pangahasan
Ng sabing di dapat —

LALAKI:

Poon ka ng buhay!
May iba pa akong sukat na maisaysay
Sa aking pag-ibig!

BABAE:

Dila mo'y talian!
Sino kang pangahas ngayong maghahain
Sa akin ng sinta?

LALAKI:

Sa iyo'y dalangin —
Sandaling pakinggan, saka mo patayin!

BABAE:

Ano't nadaluhong na ikaw'y gumiliw?

LALAKI:

At anong hinhin-in ng kulang ng palad
Na biyayang tuwa sa pili mong dilag?
Malayo sa akin ang ganoong palad
Taga-lupa ako't sa langit ka buhat.

BABAE (*aparte*):

NAKATAGONG NGITI BIGLANG INABUTAN
ANG BULONG SA ISIP DAPAT KALIMUTAN.
NOONG NAKIKINIG SA MGA DAHILAN,
MAYROONG TUMAWAG NG LIMOT NA NGALAN.

Alang darakila, awa mo'y ilawit!
Natukso nang lubos ang tibay ng dibdib.
Susian mo yaring pusong nahahapis
Nang di magpatuloy masok ang pag-ibig.

TINIG MULA SA LOOB:

Ang makitang tao'y hulihi't gapusin!

BABAE:

Madlang tao itong nangagsirating;
Hayo't lumigtas ka, lalaking butihin,
Nang hindi ka datnan dito at patayin.

Aba ko, heto nang nangagsisipasok;
Saan magtatago ako't magsusuot?

(Bibigyan ng BABAE ng larawan
niya ang LALAKI at saka lalabas.)

LALAKI:

Himala ng langit, huwag kang maglagos.
Mamamatay ako!

Maniniklubod ang LALAKI. Kukulog. Hum mula sa BABAE na tatawid hanggang sa susunod na eksena, at hibinto kapag nagsalita na ang LALAKI.

IV.⁵

TUNGGALIAN

*Tableau ng paghahanapan ng LALAKI at BABAE at ng kuwento mula sa monologo ng BABAE sa eksena V: **Hustisya**. Unti-unting tila tumatanda sila ng mga sampung taon. Maghihiwalay ang dalawa at kukuha ng kani-kaniyang espasyo sa magkabilang dulo ng entablado. Ilalagay ng LALAKI sa isang frame ang larawan ng BABAE. Sa magkabilang dulo ng entablado, parehong makahahanap ng libro at magbabasa. Kukuha ng librong mukhang Bibliya ang LALAKI, babasahin. Mabilis na sararhan at itatapon sa tabi. Ilang saglit.*

5 Teksto mula sa "Tawag" ni Maningning Miclat, "May Bagyo Ma't May Rilim" noong panahon ng Kastila, at "Sa Mga Kababaihang Taga Malolos" ni Jose Rizal

LALAKI:

May bagyo ma't, may rilim, ang ula'y titiisin, ako'y magpipilit din: aking paglalakbayin, tuluyin kong hanapin Diyos na Ama namin. Kung di man magupiling tuksong mabawmabawin, ako'y, mangangahas din: itong libro'y basahin, at dito ko sasandatahin. Kung dati mang nabulag ako'y pasasalamat na ito ang liwanag. Diyos ang nagpahayag sa Padreng nagsiwalat nitong mabuting sulat. Nagwiwa ma't nabagbag, daluyong matataas, ako'y magsusumikad babaguhin ang lakas. Dito rin hahagilap timbulang ikaligtas. Kung lumpo ma't kung pilay, anong di ikahakbang narito ang aakay, magtuturo nang daan: tungkod ay inilaan sukat pagkatibayan.

Babagsak ang LALAKI. May mapapansin ang BABAE, aalis sa sulok niya sa tableau, at makikita ang LALAKI. Lalapit ang BABAE. Maririnig ng LALAKI ang paparating at mabilis na itatago ang larawan.

BABAE:

(Habang tinutulungang tumayo ang LALAKI.)

Ang babaing tagalog ay di na payuko at luhod, buhay na ang pagasa sa panahong sasapit. Di na unang karunungan ang patungo ng ulo sa balang maling utos, dakilang kabaitan ang ngisi sa pagmura, masayang pangaliw ang mababang luha.

Padabog na lalayuan ng LALAKI ang BABAE.

BABAE:

Maghunos dili nga tayo at imulat natin ang mata. Di ko inaasahang paniwalaan ako alang-alang lamang sa aking sabi: maraming taong di natingin sa katuiran at tunay, kundi sa habito, sa puti ng buhok o kakulangan kaya ng ngipin. Nguni at kung ang tanda'y magalang sa

pinagdaanang hirap, ang pinagdaan kong buhay hain sa ikagagaling ng bayan, ay makapagbibigay ng tanda sa akin, kahit maikli man. Malayo ako sa pagpapasampalataya, pag didiosdiosan, paghalili kaya sa Dios, paghahangad na paniwalaa't pakingang pikit-mata, yuko ang ulo at halukipkip ang kamay; nguni't ang hiling ko'y magisip, mag mulaymulay ang lahat, usigin at salain kung sakali sa ngalan ng katuiran itong pinaninindigang mga sabi:

Kukuha ang LALAKI ng mesa at ilalagay sa gitna nila ng BABAE. Ang susunod na sagutan ay magmimistulang debatehan. Galit ang LALAKI sa pagkakaiwan sa kanya ng BABAE, habang ipinapaliwanag ng BABAE kung bakit kinailangan nitong lumayo.

BABAE:

Ang una-una. "Ang ipinagiging taksil ng ilan ay nasa kaduagan at kapabayaang ng iba."

LALAKI:

Ang iniaalipusta ng isa ay nasa kulang ng pagmamahal sa sarili at nasa labis ng pagkasilaw sa umaalipusta.

BABAE:

Ang kamangmanga'y kaalipinan, sapagkat kung ano ang isip ay ganoon ang tao: taong walang sariling isip, ay taong walang pagkatao; ang bulag na taga sunod sa isip ng iba, ay parang hayop na susunod-sunod sa tali.

LALAKI:

Ang ibig magtago ng sarili, ay tumulong sa ibang magtago ng kanila, sapagkat kung pabayaang mo ang inyong kapua ay pababayaang ka rin naman; ang isa isang tingting ay madaling baliin, nguni at mahirap baliin ang isang bigkis na walis.

BABAE:

Kung ang babaing tagalog ay di magbabago, ay hindi dapat magpalaki ng anak, kungdi gawing pasibulan lamang; dapat alisin sa kanya ang kapangyarihan sa bahay, sapagka't kung dili'y ipag kakanulong walang malay, asawa, anak, bayan at lahat.

Magpapaalam ang BABAE at mabilis na aalisin ang mesa. Handa na siya susunod na paglalakbay.

HUMIHIP ANG HANGIN, LAHAT TUMAHIMIK,
KUMINDAT ANG TALA, BUMULONG SA DILIM.

LALAKI:

HUMAPDI ANG SUGAT NA DI MAKAIMIK
SA KIROT NG PUSO'T SA DAMDAMING MANHID.
WALA NANG LIWANAG AT WALA RING LILIM,

BABAE:

KAMALAYANG MULAT NARINIG ANG LANGIT.

Magpapatong ng ibang damit ang BABAE. Pupunta sa ibang espasyo ng entablado. Habang nagaganap ang susunod na eksena, may tableau ang BABAE na nahanap ang sarili, lumigaya, at nakakilala ng mapapangasawa. Mag-isa, magma-mime siya ng kasalan nila ni Gumersindo na hango sa kuwento mula sa susunod na eksena.

V. ⁶**HUSTISYA**

Ilalabas ng LALAKI ang larawan ng BABAE. Kukuha ito ng papel sa loob ng libro at ikokorteng bulaklak sa harap ng larawan habang nagsasalita.

6 Teksto mula sa "Retrato ng Artista Bilang Filipino" ni Nick Joaquin sa salin ni Bienvenido Lumbera, "Veronidia" ni Cirilo Panganiban, at "W.I.S. - Walang Ibig Sabihin" ni Bienvenido Noriega, Jr.

LALAKI:

Sa gitna ng lahat kong kasawian ay alaga ko ngayon ang isang maputlang bulaklak ng pag-asa, si Babae. Hinagkan ko sa talulot at isinabog ko sa kanyang kandungan ang lahat ng mababangong bulaklak ng aking tagumpay; ipinutong ko sa kaniya ang mga gintong pangarap ng aking kabataan . . . Sa gayo'y nakita ko siyang ngumiti sa ligaya at humalakhak sa luwalhati.

Ihabagis ng LALAKI ang mga kinorteng bulaklak, at malalaglag ang mga ito sa harap ng larawan ng BABAE. Mula sa ibang espasyo, patuloy ang tableau ng BABAE.

Subali't ngayon . . . O, ang panahon. Nagmaliw ang kaniyang kaluwalhatian sa aking piling. Siya, na tangi kong langit ang mangungulimlim siya, na tangi kong palad ang masasawi; siya, ay ano pa ang kapalarang sasapit sa akin? Noon pa ma'y malakas na ako at matigas ang loob, at matalas ako, at madaling matuto. Bukod pa riyon, guwapong-guwapo ako, at labis-labis ang pang-akit. Sabihin nang bilib ako sa sarili, wala akong pakialam, e 'yon naman ang totoo. Siyempre, gamit ko ang aking pang-akit upang marating ang gusto ko. At napadpad ako rito. Ang linis-linis, napakatiwasay. Ito ang tahanang wala ako, ang tahanang hindi naibigay sa akin ninuman.

(Muling mapapansin ng BABAE ang LALAKI. Marahang lalapit ang BABAE.)

Huwag mo akong patayin sa hinanakit. Hindi mo ba natatandaan? Pagkabata ko'y inibig na kita, ikaw, Babae, at ang aking ina. At upang malubos yata ang kasawian ko sa pag-ibig ay ipinakasal ka ng ama mo sa lalaking lalong mapalad kaysa akin; gayunman, ang pag-ibig ko ay hindi

nagmaliw; pinaabot ko sa iyo kahit sa panaginip ang mga bulong ng aking diwa samantalang nasa kamay ka ng iba, at . . . Aywan ko. Marahil ay ibinulong sa iyo ng mga anghel ng kaluwalhatian ang aking paghihirap . . . At sa gayon ay . . .

BABAE:

Sukat na!

LALAKI:

Bakit mo ako iniwan? Pwede namang may affairs ka kung gusto mo, basta't tuloy pa rin tayo —

BABAE:

Hindi ko rin malaman. Gabi ng biyernes noon — ewan ko kung a-trece — nagne-necking kami ni Gumersindo diyan sa may Folk Arts. Ang lakas niyang magpatugtog ng radyo. ‘Tapos, hininaan niya’t bumulong ng “Marriage?” Nagulantang ako — para bang may mga pulis na nagdaan. Well, hindi ko pinansin ang narinig ko. Itinuloy namin ‘yong ginagawa namin. Pagkatapos, everything just seemed to naturally follow — ikinasal kami sa Hongkong, nag-honeymoon sa Kyoto at ngayo’y nakatali na ako sa buhay.

LALAKI:

Maligaya ka?

BABAE:

Hindi ako malungkot. Maligaya ang bibig ko. Ang pisngi, leeg, tagiliran at mga sulok-sulok na hindi mo pa naaabot. Siguro’y maligaya na rin ako sa kabuuan.

LALAKI:

Ganyan ka na ba kababaw ngayon?

BABAE:

Well, alam kong pagsasawaaan ko rin siya after one more summer . . . Magiging routine na lang lahat — isa o dalawang anak diyan, goodbye kisses sa umaga, isang check-up call sa hapon habang nagmamadyong kami ng aking mga amiga, best sellers o late, late movies pagkatapos mag-dental floss, Holy Week sa Baguio, beach, ice cream, at kung anu-ano pa. Pero I chose it . . . and I must face the consequences —

LALAKI:

But you don't deserve it —

BABAE:

Alam ko — ngunit isa lamang akong — babae.

LALAKI:

Ibang buhay ang ibibigay ko sa iyo!

Makikita ng BABAE ang larawan niyang napalibutan ng papel na bulaklak. Kukunin ng BABAE ang mga papel at gagawa ng ibang korte habang nag-uusap ang dalawa.

BABAE:

Well, alam kong marami kang variations na nalalaman, pero pasasaan ba't doon din mauwi 'yon. Alam mo, noong sinusundo mo pa ako sa Maryknoll pagkatapos ng classes mo sa U.P., talagang bilib na bilib ako sa utak mo! Sabi mo pa nga'y papasukin mo lahat — negosyo, pagsusulat, pilosopiya, pulitika, punerarya. Sa pagsulpot mo'y masisindak ang buong kapuluan! Natakot nga ako't henyo pala ang nasapok ko. Baka kung anong mga mahihiwagang katotohanan ang bigla mo na lamang madiskubre — habang tayo'y nagpapalipas ng init sa may

lagoon sa harap ng Main Libe. Napilitan akong magbasa, makinig at manood ng quiz shows upang masundan ka sa iyong pagliliwaliw sa himpapawid ng karunungan. Sa tanong mong Thomas Aquinas, isinagot ko'y Hegel. Iniba mo ang usapan: Marx at Keynes naman, pero ang naalaala ko'y si Bernard Shaw lang, at saka si Brecht in his early years. Idinikdik mo sina Renoir at Bresson — napahiya pa nga ako't sa akalang painting ang issue'y sumigaw ako nang sumigaw ng Picasso! Ay, kung naroon lang sina Bertrand at Ludwig, tiyak na pinagtawanan tayo! Noong huli'y nagkaigihan din tayo dahil kina Chekhov at Shakespeare, at saka sa Symposium pala ni Plato. Ay, ibang-iba kang manligaw! Pero — malungkot palang bisyo 'yon. Kumonti ang nakakatsismis ko, rumupok ang relihiyon, at saka bumaba ang sex drive ko. Nagkailang suicidal fits pa ako. Bumaba na lang uli ako sa lupa habang may panahon pa.

LALAKI:

Kaya ko rin naming gawin ang ginagawa ni Gumersindo —

BABAE:

Ay, ang hot niya ngayon! Gabi-gabi kami kung mag-eksperimento —

LALAKI:

Ayaw mo ng every other day lang?

BABAE:

I'm already married! Masakit man ito'y totoo ... Of course, may pagtingin pa rin ako sa'yo — Pero isipin mo na lang na para kang isang libro — paborito man kita'y nabasa

na't kailangang isara upang palitan ng iba sa istante — Of course, dahil paborito kita, puwede pa rin kitang basahin nang paulit-ulit —

LALAKI:

Teka —

BABAE:

Take it or leave it —

Iwan ng BABAE ang kinorteng papel sa gitna nilang dalawa.

LALAKI:

Extra-marital lang?

BABAE:

It doesn't have to sound so vulgar —

LALAKI:

Hindi ko magagawa —

Lilipat sa ibang espasyo ang LALAKI. Tableau ng pagbabasa at paghahanap mula sa LALAKI. Tableau naman ng pagtatrabaho, panganganak, at pag-aalaga mula sa BABAE hanggang iwan siya ng mga anak niya, hango ang mga galaw sa monologo tungkol sa buhay sa resistans sa susunod na eksena. Habang nangyayari ito, tumatanda ang BABAE at LALAKI.

VI. ⁷

ALAALA

BABAE:

No ... Don't leave ... No ... Leave ... Go ... No ... Can't leave ... No ... Go ...

7 Teksto mula sa "Her Father's House" ni Glenn Sevilla Mas at "Atang" ni Floy Quintos

Ilang saglit.

BABAE:

Who is it? Is that you, Gumersindo? Are you home already? Oh, don't tell me you're drunk again!

Hum mula sa LALAKI.

Who is it? Oh, I must have left the windows open again...? But no. It must only be the wind. I must have really left the windows open.

Isa uling hum.

Who is it? Stop fooling with an old woman and leave! This old house stores nothing of value! There is nothing here that can be of any use to you! So leave! And leave an old woman to peacefully take her rest.

Titigil ang huni. Lalapit ang LALAKI sa BABAE. Magsasalubong ang kanilang tingin at magtititigan sila ng ilang saglit.

BABAE:

Naku, tigilan mo nga ako. Tatlong dekada nang namamayagpag ang bituin ko. Sa totoo lang, nakakapagod. Nangyayari sa lahat ng artista 'yon. Kaya humanda ka na rin. Ako . . . noong una, di ako natakot . . . marami naman akong ipon at naipundar. Unti-unting nawala.

Noong digmaan, sumali si Gumersindo sa resistans. Aba'y mahal pala 'yon. Binenta ko yung piano ko. Matapos ang digma, tinayo niya naman ang kilusang manggagawa. Kinailangan kong isangla ang bahay at lupa ko sa Calocan. Umiiyak ako noon . . . pero ginawa ko. Para bang bawal na bawal ang manahimik ang buhay. Kailangan laging may pinagkaka-abalahan.

Natawa lang ako noon Maski nang tuluyan na akong kalimutan . . . tapos paparangalan . . . tapos lilimutin uli . . . Sapat na ito. Otsenta'y kuwatro na ako Que isa-pelikula ang buhay ko, que humakot ng katakot-takot na award, wala na. Tapos na. Naganap na. Walang pelikula ang makaka-pagbalik ng nakaraan. At maski di na ako maalala, eh we 'no naman? Nagawa ko na ang lahat. Kaya't pagbigyan mo na lang ako sa hiling ko. Huwag kang umiyak, anak . . . gumawa ka na lang ng sarili mong kuwento. Bilang alagad ng sining, iyon ang mahalaga . . . ang sarili mong kuwento . . . ang sarili mong misteryo.

VII. ^{viii}8

KAWALAN

Hum muli mula sa LALAKI habang pumupunta sa posisyon gaya ng pagkakapanganak sa unang eksena. Posisyon din si BABAE hanggang maging pieta pose ang itsura ng LALAKI at BABAE.

BABAE:

Wala nang liwanag at wala ring lilim. Kamalayang mulat narinig ang langit.

Aawit.

LALAKI:

HUMIHIP ANG HANGIN, LAHAT TUMAHIMIK,
KUMINDAT ANG TALA, BUMULONG SA DILIM.
HUMAPDI ANG SUGAT NA DI MAKAIMIK
SA KIROT NG PUSO'T SA DAMDAMING MANHID.
WALA NANG LIWANAG AT WALA RING LILIM,
KAMALAYANG MULAT NARINIG ANG LANGIT.

8 Teksto mula sa "Tawag" ni Maningning Miclat at "As You Like It" ni William Shakespeare

BABAE:

TILA LUMILIPAD SA LAWAK NG PARANG,
WARINGUMIINOGANGMUNDONGDINATNAN,
NAKATAGONG NGITI BIGLANG INABUTAN
ANG BULONG SA ISIP DAPAT KALIMUTAN.
NOONG NAKIKINIG SA MGA DAHILAN,
MAYROONGTUMAWAG NG LIMOT NA NGALAN.

Mamamatay ang BABAE nang tulad sa una niyang posisyon sa simula ng dula. Atras si LALAKI sa kadiliman.

LALAKI:

Sans teeth, sans eyes, sans taste, sans everything.

WAKAS

SANGGUNIAN:

Castro, Jovita Ventura, et al., editor. "Agyu." *Antolohiya ng mga Panitikang ASEAN: Mga Epiko ng Pilipinas*. 2nd ed., ASEAN, 2009.

_____, editor. "Labaw Donggon." *Antolohiya ng mga Panitikang ASEAN: Mga Epiko ng Pilipinas*. 2nd ed., ASEAN, 2009.

Cruz, Isagani R., and Soledad S. Reyes. *Ang Ating Panitikan*. Manila: JMC Press, Inc., 1984.

Joaquin, Nick. *Retrato ng Artista Bilang Filipino: Isang Elehiya na may Tatlong Tagpo*. Translated by Bienvenido Lumbea, Ateneo de Manila University Press, 2007.

Mas, Glenn Sevilla. *Rite of Passage and Her Father's House: Plays by Glenn Sevilla Mas*. UST Publishing House, 2005.

Medina, B.S. Jr. *Orosman at Zafira ni Balagtas*. DLSU Press, 1990.

Miclat, Maningning C. *Voice from the Underworld: A Book of Verses by Maningning C. Miclat*. Anvil Publishing Inc., 2000. Music by Jesse Lucas, 2015.

Noriega, Bienvenido Jr. "W.I.S. (Walang Ibig Sabihin)." *Bayan-bayanan at Iba Pang Dula*. Manila: National Bookstore Publishers, 1982.

Panganiban, Cirio H. "Veronidia." *Philippine Literature: Past and Present*, edited by Silverio Baltazar, et.al., Quezon City: Katha Publishing Co., 1981.

Quintos, Floy. *Floy Quintos Collected Plays vol. 2. Atang*. Ateneo de Manila University Press, 2014.

Rizal, Jose. "Sa Mga Kababayang Dalaga sa Malolos." *Team EManila*, 1889. <http://emania.com/philippines/sa-mga-kababaihang-taga-malolos/>. Accessed 1 May 2017.